

life, hermeneutical and axiological approaches examines the reasons for the problematizing of trust in a semantic deformation sociality under the ambivalent impact of cultural trauma. Examines the role of cultural trauma in the formation of identity, the emergence of a syndrome of distrust and formation of culture of trust in a value change of modernity and the confrontation of binary oppositions. Considering the increased of manipulative opportunities of the information society draws attention to the specificity of traumatic discourse, the author reveals the conditions and resources of overcoming cultural trauma. It is noted that the temporal resources of the culture of the trust are effective factors in the formation of civil society in Ukraine, given the dynamics of social activity and the formation of networks of non-state interactions.

Keywords: culture of trust, social memory, values, norms, cultural trauma.

References

1. Giddens E. (2011) Posledstviya sovremennosti [The Consequences of Modernity]. Moscow, Praxis, 352 p.
2. Inglehart R., Welzel K. (2011) Modernizatsiya, kulturnye izmeneniya i demokratiya: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya [Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence]. Moscow, Novoe izdatelstvo, 464 p.
3. Krimskiy S.B. (2003) Zapiti fillosofskih smisliv [Queries of philosophical meanings]. Kyiv, PARAPAN, 240 p.
4. Shtompka P. (2012) Doverie – osnova obschestva [Trust is the foundation of society]. Moscow, Logos, 440 p.
5. Shtompka P. (2001) Sotsialnoe izmenenii kak trauma [Social change as a trauma]. SOCIS, #1, pp. 6–16.
6. Shtompka P. (2001) Kulturnaya trauma v postkommunisticheskom obschestve [Cultural trauma in post-communist society]. SOCIS, #2, pp. 3–12.
7. Alexander J. C. (2044) Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley, University of California Press, 314 p.
8. Erickson K.Ö. (1976) Everything in its path: destruction of community in the Buffalo Creek flood. NY, Simon and Schuster, 284 p.
9. Eyerman R. (2001) Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity, in Alexander J., Eyerman R., Giesen B., Smelser N., Sztompka P. Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2001, pp. 60–111.
10. Halbwachs M. (1980) The collective memory. New-York, Harper & Row, 186 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017.

Стаття прийнята 10.04.2017.

УДК 81'23:008

Анатолій Стьопін

МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ОСНОВА ЙОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування українського менталітету та його визначального впливу на свідомість людини, рівень її національної ідентичності. Застосовується історіософський підхід, який дає змогу зосередитися не тільки на теоретичних аспектах проблеми, але й торкнутися історичного процесу формування українського менталітету та деяких його найголовніших рис.

Ключові слова: український менталітет, національна ідентичність, історична пам'ять, геноцид, етнічний надлом.

Якщо на нашу проблему подивитися ретроспективно, починаючи від стародавніх часів історії людства, то можна зробити висновок, що спочатку формуються основні риси менталітету людини. Про це дуже переконливо говорить український автор О. Стражний. Він навіть пропонує новий підхід, згідно з яким основи менталітету закладаються ще в добу палеоліту, до виникнення на даній території організованих племен чи древніх народів [15]. Історична пам'ять і письмова історія з'являються значно пізніше – «батько історії» Геродот тільки у V ст. до н. е. створив перший загальний опис відомого тоді людям світу, користуючись скоріше за все не науковим методом, а письменницьким жанром історичного оповідання. Згодом, на підставі подальшого розвитку соціокультурної сфери і державності в різних регіонах по-різному і в різний час формується етнічна чи національна ідентичність як усвідомлена приналежність до певного етносу чи нації. При цьому потрібно мати на увазі, що тільки з XVIII ст. під впливом світової промислової революції та соціально-політичних трансформацій на європейському континенті виникають якісно нові, більш консолідовані спільноти – нації і починається процес активної національної самоідентифікації.

Отже, термін «менталітет» перекладається з латинської mental як «розум», «розумовий» і може бути визначений як *сукупність поглядів і переконань, рис характеру і підсвідомих стереотипів, що сформувалися на протязі всієї історії народу і визначають його поведінку*. Соціально-практична роль його полягає в тому, що в кінцевому рахунку саме він виявляється найважливішим соціальним регулятором, який забезпечує функціонування механізму самоорганізації кожного етносу, реалізацію його намірів, досягнення нових здобутків в розвитку матеріальної і духовної культури, а отже практично визначає саму історичну долю народу. Достатньо хоч би поверхово порівняти особливості життя українців і поляків, росіян і німців, фінів і японців, щоб переконатися в тому, що різні національні

характери народів чи їх менталітети призводять до відмінності їх історичних шляхів, своєрідності процесів і методів самоорганізації, несхожості в культурі, традиціях і поведінці. Відповідним чином це стосується і конкретної особи, не випадково древні греки наголошували, що доля людини – це її характер чи, як ми кажемо, менталітет.

Щодо концепції формування менталітету у сучасної людини, то в науковій літературі існує думка, що його основні риси закладаються саме в процесі родинного і шкільного виховання і удосконалюються все життя. Втім тут доречно наголосити ось на чому: крім безпосереднього виховання певних рис, генетично можуть передаватися *передумови* для розвитку тих чи інших талантів людини. Видатний грузинського філософа М. Мамардашвілі був в цьому питанні ще більш категоричним і неодноразово стверджував: «Познавать можно только то, что есть в душе... Познание как воспоминание» [<http://psychoanalitiki.ru/opsihoanalize.html>]. Наведенні міркування підкреслюють велике значення спадкових елементів в розвитку людини і формування його менталітету.

Такий підхід до проблеми набуває додаткових аргументів у зв'язку з останніми експериментами з визначення геному людини. Було підраховано, що геном людини становить послідовність понад 3 млрд. нуклеотидних пар ДНК - https://uk.wikipedia.org/wiki/Геном_людини. Але цікава особливість полягає в тому, що половина з них розташовані в тканинах головного мозку, а це робить вірогідним припущення про їх активну участь у здійсненні вищої нервової діяльності. Втім визначити межу між одержаними у спадок психо-фізіологічними чинниками і набутими в процесі виховання рисами і навичками людини іноді дуже важко. Але медична наука, вивчаючи спадкові захворювання, однозначно стверджує, що у спадок передаються такі психофізіологічні особливості організму, які можуть впливати на характер і поведінку людини.

Аналізуючи витоки формування менталітету спільноти, потрібно мати на увазі, що це відбувалося дуже повільно, на протязі багатьох тисяч років. В процесі історико-культурного розвитку поступово складаються певні ментальні риси, які передаються з покоління в покоління і зберігаються серед мешканців даної території, незважаючи на можливу часткову зміну складу населення чи навіть заміни пануючої етнокультури. В зв'язку з цим потрібно згадати, насамперед, про народів трипільської культури, від яких до сьогоденних українців, як вважають, перейшла і хліборобська працьовитість, і звичка прикрашати своє помешкання та використовувати орнаменти, і певна схильність до духовного життя тощо.

Важлива ознака народів трипільської культури полягала в тому, що жінка посідала в ньому почесне місце, навколо жінки складалася родина, вона

доглядала і виховувала дітей, сформувалася навіть жрецька жіноча верства, певний культ жінки, про що свідчать численні культові статуетки у формі жіночих фігур тощо [15]. Тому науковці говорять, що українська ментальність має «жіночу стать». А перевага в менталітеті «жіночих» рис допомагає поширенню ідей свободи і рівності, гуманізму і просвітництва. Саме жіноча м'якість українського менталітету сприяє затвердженню толерантних, ненасильницьких, демократичних форм його самоорганізації, призводить до формування тонкої душі, творчого індивідуалізму, схильності до різних форм мистецтва, музичності, в тому числі співу. Творчий, мистецький індивідуалізм, на думку сучасних науковців, це така ментальна риса, яка найбільше пов'язує Україну з Європою і відрізняє її від Росії. Щоправда, «жіноча» основа національного характеру може викликати і посилення деяких негативних рис - підвищену емоційність соціальних стосунків, зниження раціональної та вольової основи в житті етносу, надмірну м'якість та боязкість українців. На жаль, вони теж сповна проявились в нашій історії.

Свій вплив на український менталітет залишила, мабуть, і доба кочових **племен**, яка тривала на межі двох епох – старої і нової ери. Племена киммерійців, скіфів, сарматів, гунів та ін. постійно змінювали один одного, а перед місцевим населенням стояло непросте завдання не просто вижити, але і зберегти своє господарство і культуру. Саме в подібних умовах надмірного зовнішнього тиску формувалися такі риси менталітету автохтонного населення, як життєва стійкість і толерантність, вміння пристосуватися до різних форм мінливої влади.

Необхідно наголосити, що толерантність (терпимість) відіграє особливо важливу роль в самоорганізації суспільства. Не випадково французький філософ Вольтер, який значно поглибив концептуальне розуміння толерантності, називав її «універсальною цінністю». Вона забезпечує інтеграцію і консолідацію будь-якого суспільства, без неї просто неможливо існування консолідованої нації та сучасної цивілізації. Особливо актуалізується її роль в сучасному українському суспільстві, що переживає добу соціально-політичної трансформації.

Втім надмірна толерантність і м'яка жіноча основа українського характеру іноді призводили до втрати державності і формування у населення українських земель рабської психології. Сьогодні можна згадати, що ще за часи Київської Русі тут панувала чужа влада – спочатку прийшли варяги, а потім на певний час татари; в XIV-XVII ст. на українських землях володарювали литовці та поляки; у добу Російської імперії – зросійщені німці-царі та російські пани; у XX ст. – тоталітарна більшовицька влада, яка силоміць нав'язала терплячому українському народові чужі для нього культурно-цивілізаційні і політичні цінності. Для українського менталітету

набагато ближчим був, мабуть, не комунізм більшовиків, а «громадівський соціалізм» М. Драгоманова, що за своїм змістом дуже наближався до принципів конструктивної європейської соціал-демократії.

На формування українського менталітету великий вплив справила антична культура і прийняття християнства. Процес цей був досить тривалим і сприяв всебічному збагаченню *духовності* українця, підвищення рівня його освіченості і культури, розвиненню таких специфічних рис української світоглядно-філософської ментальності, як спрямованість на внутрішній емоційно-почуттєвий світ людини, творчий індивідуалізм тощо. Поширення нової релігії сприяло посилення авторитета влади, консолідації суспільства і підвищення моральності населення.

Втім антична культура сприймалася творчо, критично: наприклад, не прижився на українських землях візантійський цезаропапізм (об'єднання світської і духовної влади), зазнав суттєвих змін еллінський індивідуалізм тощо. Відомо, що споконвіку артіль чи громади відігравали важливу роль в економічному житті українця – в хліборобстві, торгівлі, мисливстві тощо. При цьому українські громади дуже відрізнялися від російської общини, про що переконливо писали М. Костомаров, М. Туган-Барановський, М. Грушевський та ін. Громади широко увійшли не тільки у виробничу сферу, але і в культурно-просвітницьку діяльність, про що свідчить український громадівський рух другої половини XIX ст. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Громади_\(товариства\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Громади_(товариства))

Разом з тим в менталітеті українців все ж таки сформувався індивідуалізм, який був пов'язаний з ідеєю рівності та свободи, повагою до окремого індивіда, гострим неприйняттям деспотизму і абсолютної влади монарха. Він прийшов із глибини віків і причина його появи полягає в особливості нашої землі. Науковці наголошують, що саме наші родючі чорноземи привчили селянина до одноосібного ведення господарства, коли кожний господар був самодостатнім і ніхто не залежав від сусіда. Високий, творчий індивідуалізм повною мірою проявився у сфері мистецтва і літератури, в музичній творчості народу, в тому числі у створенні чудової української пісні, в досягненнях науки і культури.

Саме особливості українського менталітету, працьовитість селянина, шанобливе ставлення до жінки, доброта і гостинність найбільше сприяли розробці морально-етичної концепції кордоцентризму (від лат. *cordis* – серце). По праву одним з її фундаторів вважають визначного українського філософа Г. Сковороду (1722-1794 рр.). Основний зміст його вчення полягав в необхідності служити добру, затвердженню «сродної» праці, високих загальнолюдських ідеалів і цінностей, що повністю відповідало моральним ідеалам українців та рисам їх національного характеру – прагненню до

свободи і справедливості, працьовитості, доброти, сердечності, гостинності [19].

Пригнічення і русифікація (денаціоналізація) українського народу у складі Російської імперії справляли подвійний вплив на його менталітет. По-перше, це викликало протест і прагнення до свободи, стимулювало національно-визвольну боротьбу за відновлення державності. Визвольні рухи виникають завжди у відповідь на пригнічення, про це добре знали навіть передові російські учені. Маючи на увазі приєднані і пригнічені Російською імперією народи, московський соціолог Питирим Сорокін наголошував, що «ми самі робимо їх націоналістами». По-друге, постійний тиск імперської влади призводив до поглиблення у значній кількості пересічних українських громадян таких негативних ментальних рис, як рабська психологія, «меншовартість» і політична пасивність. Формувалася ментальна риса, що відповідала відомому народному прислів'ю «моя хата скраю».

Разом з тим можна зауважити, що для українського менталітету дуже важливою була риса здатності до колективних дій, до інтеграції суспільства. Цю ментальну рису розвивав і поглиблював досвід козаччини, який переконливо доводив, що успіх у національно-визвольному русі можна забезпечити тільки спільними, колективними і масовими діями. І навпаки, відсутність згоди і розпорошення сил призводили до поразки. Не випадково український гетьман І. Мазепа неодноразово наголошував: «През незгоду – всі пропали» - http://eduknigi.com/istor_view.php?id=178. Козаччина стала не тільки стихійним поривом, піднесенням творчих, визвольних зусиль великої маси українського населення, але і важливим прикладом високого рівня його самоорганізації, що позначився на всіх сферах розвитку суспільства - військовій, політичній, релігійно-культурній і господарській. Структура козацького війська була покладена в основу організації держави, козацькі традиції і принципи значною мірою визначили зміст всього українського способу життя, стали вирішальним природним чинником для розвитку господарства і культури [10].

З іншого боку, під час перебування українського народу у складі Російської імперії вперше глибоко проявилася певна амбівалентність, роздвоєність його ментальності, виникло протиріччя між представниками різних культурно-цивілізаційних орієнтацій – східної і західної. Імперська політика північного сусіда, яка проводилася під широковідомим гаслом «поділяй і володарюй», спровокувала в толерантній Україні внутрішньополітичне протистояння. Нездатність об'єднатися марнувала сили українців, визначила їх неспроможність протистояти зовнішнім тискам і зрештою - втрату державності. Не випадково великий український поет і

філософ І. Франко наголошував: «Ворог, що затаївся в душі народу,- це страшніший від зовнішнього» - http://symonpetlura.ucoz.ua/publ/i_franko_poet_nacionalnoji_chesti_prodozhennja/2-1-0-34

Незважаючи на свій порівняно нетривалий часовий відрізок, радянський період в історії українського народу справив дуже помітний вплив на процес подальшого формування українського менталітету, особливо його колективістських рис, патерналізму та відданості утопічним комуністичним ідеям. Надмірна заідеологізованість всього громадського життя, численні жакливі сторінки радянської історії, масові політичні репресії, насильницька колективізація і голодомори посилювали рабську психологію та політичну пасивність українців, формували з людини слухняного «гвинтика» чи «совка» великого комунопартійного механізму. Дуже емоційно і переконливо про руйнівний вплив на український менталітет жакливої радянської реальності пише О. Андрійчук: «Венцом страданій українцев стал ад двух мировых войн, Голодомора и Чернобыля, которые уничтожили жизнь и витальную энергию десятков миллионов украинских душ и сердец, искалечив генетический код и ментальный характер всех нас без исключения» - [facebook.com/oleksandr.andriychyk](https://www.facebook.com/oleksandr.andriychyk)

Українські науковці добре розуміли велике значення духу протесту в ментальності поневоленого народу. Ю. Липа писав: «Кожна нація, щоб вижити, мусить вигартувати в собі дух опору». Без певного протестантизму (це ж необхідний в політичному менеджменті зворотний зв'язок) не може бути цивілізованого суспільства. Втім протестний, національно-визвольний рух в цей час так і не став загальноукраїнським. Так сталося, насамперед, тому, що імперська влада постійно винищувала в Україні всіх національно свідомих і здатних до опору громадян, практично була знищена українська культурно-політична еліта. Піднесення політичної активності відбувалося тільки при збігу надзвичайних обставин, втім воно іноді набувало дуже широкого і виразного характеру, про що свідчать події Української революції 1917-1921 рр., так званої «українізації» 20-х рр., самовіддана боротьба ОУН-УПА 40-50-х рр., опозиційний рух 60-80-х рр. тощо. Але в загальному плані політична свідомість громадян була не дуже високою. В умовах горбачовської перебудови Україну навіть називали «заповідником соціалізму» (особливо, якщо порівнювали з політично активними прибалтійськими країнами).

Аналізуючи історію, ми можемо зробити висновок, що позитивні риси українського менталітету особливо повно проявлялися на крутих поворотах його долі. На початку 90-х рр. надзвичайної актуальності набуває одвічне прагнення українців до свободи і відновлення української державності. Такі риси були притаманні на ментально-генетичному рівні і старшому

поколінню українців, і особливо представникам молоді, в тому числі студентству. В Україні були створені нові політичні партії і громадські організації, розгорнувся активний національно-визвольний громадський рух, в жовтні 1990 відбулося резонансне голодування студентів на Майдані. 1 грудня 1991 р. за підтримку Акту проголошення незалежності України проголосувало понад 90% учасників референдуму. Ментальний дух свободи кожного разу охоплював українців і змушував їх активно виступати і під час Майданів, і прикордонного інциденту на Косі Тузла, і під час газового тиску Росії, і при підписанні та ратифікації Харківських угод тощо. Втім особливо високий рівень громадської активності спостерігався під час Революції гідності у 2013-2014 рр.

Для розбудови сучасної держави і пристойного життя не менш важлива і інша риса менталітету українців – їх «одвічний демократизм» як типова прикмета суто європейської нації. Достатньо наголосити, що з усіх пострадянських країн (за винятком Прибалтики) тільки Україна і Грузія спромоглися на демократичний шлях розвитку і курс на євроінтеграцію. І тимчасове намагання влади на початку нового століття затвердити авторитарний режим чи скасувати курс на євроінтеграцію був рішуче відкинутий двома Майданами - Помаранчевою революцією і Революцією гідності. Незважаючи на всі негаразди останніх трьох років – російську анексію Криму і розв'язування війни на Сході України - незламний характер українського менталітету, історичний досвід народу та широка підтримка практично всіх цивілізованих країн світу неодмінно призведе до нашої перемоги [13].

Серед багатьох дефініцій, що існують сьогодні в гуманітарному дискурсі, розглядалися на нашій конференції і винесені у заголовок статті, найбільш актуальним зараз є поняття «ідентичність». Нас же, насамперед, буде цікавити колективна українська ідентичність, яка в сучасних наукових джерелах визначається приблизно таким чином – *це система ознак і властивостей, що вирізняють українську людину, її спільноту і культуру серед інших народів* — https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_ідентичність

Особливість цього терміну полягає, насамперед, в тому, що в наших міркуваннях він є категорією підсумовуючою, результативною, що врешті-решт визначає здатність народу до самоорганізації. Втім для українців ідентичність має особливе значення ще й тому, що, починаючи з 90-х рр. в умовах становлення державної незалежності, гостро відчувався недостатній рівень української національної свідомості народу, його ідентичності.

Для швидкого надолуження прогаяного і підвищення рівня української свідомості був один практичний шлях - відновлення історичної пам'яті

народу у формально вже незалежній Україні. Були тут свої складнощі, потрібно було не просто повернути заборонену раніше українську історію, а відновити її на основі нової наукової методології, формування «нового бачення», повернення до історичної правди, до загальноприйнятих принципів науковості, об'єктивності та плюралізму.

Щоб оперативнo вирішити цю проблему, почали перевидавати вже існуючі історичні праці, які досі зберігалися у «спецхрані» (відділ спеціального зберігання у бібліотеках), – твори М. Грушевського, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко тощо. Мабуть, першою була перевидаана і розіслана в навчальні заклади книга «Історія русовъ», яка була створена у середині XIX ст.

Так поверталася через літературу до громадян України, насамперед до молоді, історична пам'ять. Потрібен був час і чималі науково-просвітницькі зусилля, щоб по-новому її осмислити, опанувати, написати відповідні книжки тощо. Не випадково перші нові підручники сучасних українських істориків почали з'являтися лише у середині 90-х років. Одним з них був підручник колективу науковців під керівництвом академіка В. Смолія «Історія України: нове бачення», що згодом неодноразово перевидавався [5].

Помітки в назві підручника «нове бачення» чи «сучасне бачення» були не випадковими, а дуже поширеними серед багатьох видань того часу, бо перед істориками гостро стояло завдання подолати радянські заполітизовані погляди на наше минуле і створити принципово нову історію України, що відповідала б сучасним зразкам в демократичних країнах і принципам науковості та об'єктивності. На наше щастя, в цей час вже були важливі для нас приклади: на початку 90-х рр. була перекладена і видана великим тиражем книга канадського науковця Ореста Субтельного «Україна. Історія» [16]. Вона вдало заповнила прогалину – відсутність у нас ще нових українських підручників – неодноразово перевидавалась і дала змогу організувати вивчення історії України на основі підходів європейської науки. Так почався тривалий і складний «шлях до себе», до свого дому, до своєї європейської цивілізації, що передбачало формування нової національної пам'яті-свідомості, більш високого рівня української ідентичності.

Інтерес до нової історичної літератури був настільки великим, що розпочався справжній «книжковий бум», сотні різних назв-книжок про українську історію виходили щорічно чималими тиражами і користувалися великим попитом. У громадському дискурсі суспільства, у ЗМІ, на радіо, телебаченні, в Інтернеті, не говорячи вже про систему освіти, проблеми нової історії України стали найбільш цікавими і затребуваними.

Для відродження і збагачення історичної пам'яті українців цікавим був

період початку нового століття, коли внаслідок Помаранчевої революції відбулися повторні вибори і президентом став В. Ющенко. Зросла увага до історії України, особливо до проблеми Голодомору 1932-1933 рр. Історики країни вивчали вже доступні архівні матеріали, проводили наукові конференції, писали і видавали нові книжки [2, 3, 8]. В листопаді 2006 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», який трактує названі події як геноцид українського народу. Четверта субота листопада в Україні була визнана Днем пам'яті жертв голодоморів. Меморіальні заходи проводилися як в Україні, так і поза її межами. Щорічно, в цей день проводиться всеукраїнська акція «Запали свічку». Тема Голодомору була яскраво розкрита у засобах мистецтва, в тому числі у літературі і кінематографі. Все це сприяло збагаченню історичної пам'яті українського народу, формуванню його відповідної ідентичності.

Втім щодо проблеми визначення сутності і наслідків українського Голодомору-геноциду для подальшого розвитку суспільства, його свідомості і здатності до ефективної самоорганізації, то тут можуть бути, мабуть, певні уточнення. Адже у 30-ті роки внаслідок численних утисків, приниження, масових репресій, русифікації-деукраїнізації і цілеспрямованого фізичного винищення українців вони опинилися в постгеноцидному стані, відбувся справжній *етнічний надлом*, наслідки якого ми ще і досі не до кінця подолали і вони суттєво впливають на рівень нашої самоідентифікації [3, с. 615-616].

У 2010 р. до управління державою прийшли інші політичні сили, які не мали особливого інтересу до проблем історичної пам'яті та української ідентичності. Їх більше цікавили питання зміцнення влади і поділу власності, що достатньо швидко викликало широке незадоволення населення. Авторитарний і антиукраїнський режим Януковича не витримав випробування часом, відбувся новий сплеск народного протесту – Революція гідності 2013-2014 рр., що продемонструвала непохитну відданість українців європейському вибору, цінностям свободи і гідності людини. І несподіваною для багатьох, для української свідомості народу сталася агресія з боку Росії. Втім вона не тільки не зупинила європейських прагнень України, але навіть прискорила їх і зробила безповоротними, сприяла консолідації нації, мобілізації її зусиль для забезпечення оборони і незалежності. Не випадково журналісти писали, що «Путін зробив українців патріотами». Бо для всіх нас було великою бідою і образою, коли народ, який тривалий час називав себе нашим «старшим братом», раптом пішов війною. За три роки ведення бойових дій тисячі людей загинули, ще більше стали інвалідами, кожного дня повідомляють про нові і нові втрати. Мільйони людей позбулися своїх домівок, місця роботи і змушені були переїхати.

В результаті за три роки у свідомості українців відбулися значні зміни,

переосмислення історичної пам'яті, суттєво підвищився рівень їх національної ідентичності. Останнім часом в українських ЗМІ можна зустріти такі результати соціологічних опитувань Центру Разумкова: в Україні 92% громадян називають себе етнічними українцями, і лише 6% - вважають себе етнічними росіянами - facebook.com>oleksandr.andriyuchuk.

Отже останні події докорінно змінили наше уявлення про себе і оточуючий світ, про нашого північного сусіда, який раптом перетворився на запеклого ворога. Натомість українці дуже вдячні всім цивілізованим країнам, які дружно встали на захист нашої свободи і незалежності, надають морально-політичну підтримку і матеріально-військову допомогу.

Внаслідок згаданих доленосних подій знову постало питання про оновлення історії. Втім після 2014 р. підготовка і видання підручників історії дуже загальмувалось, бо автори обмірковували нові підходи, шукали нові аргументи і факти для своїх книжок. Якщо раніше за рік видавалося близько десяти назв підручників з історії України, то в 2015 р. вийшов практично один підручник О.Палія «Історія України» [9]. Зараз публікація сучасної історичної літератури прискорилась.

Велике значення для збагачення української історичної пам'яті і формування сучасної української ідентичності мало регулярне видання українською газетою «День» нових книг і збірок. Зокрема на початку другого десятиліття вийшли такі важливі праці, як «Сила м'якого знака», «Україна incognita ТОП 25», Джеймса Мейса «Ваші мертві вибрали мене» тощо [3, 12, 17].

Зокрема важливе місце у виданій літературі приділяється проблемі походження Московії-Росії і грубе присвоєння нею історії української середньовічної держави – Київської Русі. Українські автори неспростовно доводять, що Московське князівство виникло років на 300 пізніше нашої держави, а сам московський етнос сформувався на основі угро-фінських племен з невеличким додаванням слов'ян-колонізаторів. Тому в результаті вийшла культурно-генетична суміш, яка була дуже схожа на азійську цивілізацію. В подальшому азійські риси у московитів були ще більше поглиблені під впливом тривалого татаро-монгольського панування. Скоріше за все у нас з нашим північним сусідом не просто різні нації, а різні цивілізації. Тільки цим хоч якось можна пояснити непомірні імперські амбіції сьогоденних росіян, їх нелюбов до українців і жорстокість у загарбницькій війні, невмотивоване протиставлення себе всьому цивілізованому світу, порушення всіх усталених міжнародних порядків. Всі ці достатньо нові думки нам ще потрібно збагнути, глибоко осмислити і включити до своєї довгострокової історичної пам'яті, що формує нашу українську національну ідентичність.

В таких умовах багато науковців сподіваються, що саме зараз, на початку XXI ст. для українського народу, європейський менталітет якого складається з таких цінних рис, як миролюбність, працьовитість, талановитість і толерантність, нарешті настав час, незважаючи на існуючі труднощі, для його власної ефективної самоорганізації, встановлення миру і забезпечення справжнього національно-культурного відродження.

Список використаної літератури

1. Бичко А. К. Українська ментальність. Джерела становлення.- Київ: Освіта України, 2014.- 195 с.
2. Василенко В. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка / Український ін-т національної пам'яті.- К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2009.- 48 с.
3. Джеймс Мейс. «Ваші мертві вибрали мене...» / За заг. ред. Л. Івшиної.- К.: ЗАТ «Українська прес-група», 2008.- 672 с.
4. Дума пана гетьмана Мазепи (За списком В. Кочубея) // http://eduknigi.com/istor_view.php?id=178
5. Історія України / Під ред. В. А.Смолія.- К.: Альтернативи, 1997.- 424 с.
6. Історія – ментальність – ідентичність: кол. моногр.– Львів.: ПАІС, 2011.
7. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К.: Вид. центр «ДрУк», 1998. – 446 с.
8. Кульчицький О. Чому он нас уничтожал? Сталин и украинский Голодомор / Л. Ившина (общ. ред.), Н. Тысячная (сост.).– К.: ЗАО «Украинская пресс-группа», 2007.– 208 с.
9. Палій О. Історія України / 2-ге вид., доповн.- Київ: К.І.С., 2015.– 596 с.
10. Поплавська Т. Особливості національного менталітету та побудова національної держави в Україні // Філософська думка.– К., 2004.– №1.– С. 73–91.
11. Проблеми теорії ментальності.– К.: Наукова думка, 2006.– 408 с.
12. Сила м'якого знаку, або Повернення Руської правди / За заг. ред. Лариси Івшиної.– К.: ПрАТ «Українська прес-група», 2011.– 800 с.
13. Стьопін А. Перемога неминуча // Чорноморські новини, 10 вересня 2016 <http://chornomoroka.com/archive/a-8132.html>.
14. Стражний О. С. Менталітет Майдану: хроніка подій - свідчення очевидців.– Київ: Дніпро, 2016.– 251 с.
15. Стражний О. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність.– К.: Книга, 2008.– 368 с.
16. Субтельний О. Україна. Історія / пер. з англ. Ю. Шевчук; вступ. ст. С. В. Кульчицький.– К.: Либідь, 1991.– 512 с.
17. Україна Incognita. ТОП-25 / За заг. ред. Л. Івшиної.– К.: ПрАТ «Українська прес-група», 2014.– 384 с.
18. Формування національного менталітету: зб. наук. пр. за матеріалами Регіон. наук.-практ. конф., 15 квітня 2009 р., м. Брянка.– Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2009.– 88 с.
19. Шевчук В. Пізнаний і непізнаний Сфінкс.– К.: Пульсари, 2008.– <http://>

www.roerich-urs.com/ukr/index/27_11_2012.html

Анатолій Стёпин

МЕНТАЛИТЕТ УКРАИНСКОГО НАРОДА КАК ОСНОВА ЕГО НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Статья посвящена проблеме формирования украинского менталитета и его определяющего влияния на сознание человека, уровень национальной идентичности. Используется историософский подход, который дает возможность сосредоточиться не только на теоретических аспектах проблемы, но и коснуться исторического процесса формирования украинского менталитета и некоторых его важнейших основных черт.
Ключевые слова: украинский менталитет, идентичность, историческая память, геноцид.

Anatoliy Stiopin

THE MENTALITY OF THE UKRAINIAN PEOPLE AS THE BASIS OF ITS NATIONAL IDENTITY

The article deals with the problem of the formation of the Ukrainian mentality (genetic and socio-cultural memory) and its formative influence on human consciousness, the level of its national identity. Apply historical approach, which allows you to focus not only on the theoretical aspects of the problem, but also touch on the historical process of formation of the Ukrainian mentality and some of its most important features. The mentality of how the character of the people, the totality of his conscious and subconscious rice certainly is the basis of the national identity of the person and is of great practical importance. Affecting the way of thinking of the people and the basic directions of its practical activities mentality thus defines the historical destiny of the people, all of his achievements, victories and losses. Therefore, the study of this unique social phenomenon will have practical value, contributing to its further improvement.

Keywords: Ukrainian mentality, identity, historical memory, genocide.

References

1. Bychko A. K. (2014) Ukrayinska mentalnist. Dzherela stanovlennya [Ukrainian mentality. Source formation] Kyiv, Osvita Ukrayiny, 195 p.
2. Vasylenko V. (2009) Golodomor 1932-1933 rokiv v Ukrayini yak zlochyn genocydu: pravova ocinka [1932-1933 famine in Ukraine as a crime of genocide: legal assessment] K., Vydavnytstvo im. Oleny Teligy, 48 p.
3. Dzhejms Mejs. [2008] «Vashi mertvi vybraly mene...» [Your dead chose me] / Za zag. red. L. Ivshynoyi. K., ZAT «Ukrayinska pres-grupa», 672 p.
4. Duma pana getmana Mazepy (2017) [Duma Mr. Hetman Mazepa] (Za spy“skom V. Kochubeya), available at: <http://eduknigi.com/>

istor_view.php?id=178

5. *Istoriya Ukrayiny* (1997) [History Of Ukraine] / Pid red. V. A. Smoliya / K., Alternatyvy, 424 p.
6. *Istoriya - mentalnist - identychnist* (2011) [History-mentality-identity] Lviv, PAIS.
7. Kremen V., Tkachenko V. (1998) Ukrayina: shlyax do sebe. Problemy suspilnoyi transformaciyi [Ukraine: the way to self. Problems of social transformation] K., Vyd. centr «DrUk», 446 p.
8. Kulchyczkyj O. (2007) Pochemu on nas unychtozhal? Stalyn y ukraynskiy Golodomor [Why online us deaden? Stalin and Ukrainian Famine] K., ZAO «Ukray“nskaya press-gruppa», 208 p.
9. Palij O. (2015) *Istoriya Ukrayiny* [History Of Ukraine] Kyiv, K.I.S., 596 p.
10. Poplavskaya T. (2004) Osoblyvosti nacionalnogo mentalitetu ta pobudova nacionalnoyi derzhavy v Ukrayini [Peculiarities of national mentality and the construction of the national State in Ukraine] *Filosofska dumka*, #1, pp. 73-91.
11. *Problemy teorii mentalnosti* (2006) [Problems of the theory of mentality] K., Naukova dumka, 408 p.
12. *Syla myakogo znaku, abo Povernennya Ruskoyi pravdy* (2011) [The strength of the soft sign, or the return of the Russian truth] / Za zag. red. Larysy Ivshynoyu, K., PrAT «Ukrayinska pres-grupa», 800 p.
13. Stopin A. (2016) Peremoga nemynucha [Victory is imminent] *Chornomorski novyny*, 10.09, available at: <http://chornomorka.com/archive/a-8132.html>
14. Strazhnyj O. S. (2016) Mentalitet Majdanu: xronika podij - svidchennya ochevydciv [The mentality of the square: Chronicle-eyewitness testimony] Kyiv, Dnipro, 251 p.
15. Strazhnyj O. (2008) Ukrayinskyj mentalitet: ilyuziyi, mify, realnist [The Ukrainian mentality: illusions, myths, reality] K., Knyga, 368 p.
16. Subtelnyj O. (1991) Ukrayina. Istoriya [Ukraine. History]. K., Lybid, 512 p.
17. *Ukrayina Incognita. TOP-25* (2014) / Za zag. red. L. Ivshynoyi. K., PrAT «Ukrayinska pres-grupa», 384 p.
18. *Formuvannya nacionalnogo mentalitetu* (2009) [The formation of the national mentality] *Lugansk*, DZ «LNU im. T. Shevchenka», 88 p.
19. Shevchuk V. (2008) Piznanyj i nepiznanyj Sfinks [Cognition and non-cognitive Sphynx] K., Pulsary, available at: http://www.roerich-urs.com/ukr/index/27_11_2012.html

Статья надійшла до редакції 16.04.2017.

Статья принята 18.05.2017.